

BORLIQ VA ONG O‘RTASIDAGI DIALEKTIK BIRLIK: ZAMONAVIY FALSAFIY TALQIN

Suvonova Shahlo Faxriddin qizi

Toshkent davlat tibbiyot universiteti Termiz filiali
1-son davolash ishi fakulteti 105-b guruh talabasi

suvonovashahlo72@gmail.com

Mamatqulova Nilufar Xusanovna

Toshkent davlat tibbiyot universiteti Termiz filiali
"Ijtimoiy-gumanitar fanlar" kafedrası f.f.d.,(PhD)

Annotatsiya: Mazkur maqolada borliq va ong o‘rtasidagi dialektik munosabatlar zamonaviy falsafiy yondashuvlar asosida tahlil qilinadi. Inson tafakkuri va mavjudlik o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik masalasi tarixiy-falsafiy kontekstda ko‘rib chiqilib, klassik va zamonaviy qarashlar qiyosiy tahlil qilinadi. Shuningdek, ongning borliqni aks ettirish jarayoni, uning subyektiv va obyektiv jihatlari hamda bu jarayonda ijtimoiy omillarning roli yoritiladi. Maqolada dialektik yondashuv asosida borliq va ongning bir-birini inkor etmaydigan, balki o‘zaro to‘ldiruvchi kategoriya ekanligi ilmiy asoslab beriladi. Zamonaviy globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida inson ongining yangi shakllari paydo bo‘layotgani va bu jarayon borliqni anglashga yangicha yondashuvlarni talab qilayotgani muhim xulosa sifatida ilgari suriladi.

Kalit so‘zlar: borliq, ong, dialektika, falsafiy tafakkur, ontologiya, gnoseologiya, subyektivlik, obyektivlik, idrok, mavjudlik, tafakkur, ijtimoiy ong, zamonaviy falsafa

Kirish

Falsafa tarixida borliq va ong muammosi eng muhim va murakkab masalalardan biri sifatida doimo markaziy o‘rinni egallab kelgan. Insoniyat o‘z mavjudligini anglashga intilgan ilk davrlardan boshlab “borliq nima?” va “ong qanday paydo bo‘ladi?” kabi savollar falsafiy tafakkurning asosiy yo‘nalishlarini belgilab bergan. Ushbu muammo ontologiya va gnoseologiya fanlari kesishgan nuqtada joylashgan bo‘lib, u borliqning mohiyati hamda inson ongining uni aks ettirish imkoniyatlarini o‘rganadi. Tarixiy rivojlanish jarayonida bu masalaga turli falsafiy maktablar turlicha yondashgan. Idealistik yo‘nalish vakillari ongni birlamchi deb bilgan bo‘lsa, materialistik qarashlar borliqni asosiy determinant sifatida e‘tirof etgan. Biroq zamonaviy falsafada ushbu qarama-qarshi yondashuvlarni sintez qilish, ya‘ni borliq va ongni dialektik birlikda ko‘rib chiqish tendensiyasi kuchayib bormoqda. Bugungi kunda texnologik taraqqiyot, axborot oqimining keskin ortishi va raqamli muhitning kengayishi inson ongining

shakllanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Bu esa borliqni anglash jarayonining yangi bosqichga ko'tarilishiga olib kelmoqda. Ayniqsa, virtual reallik, sun'iy intellekt va raqamli kommunikatsiya vositalari insonning borliq haqidagi tasavvurlarini tubdan o'zgartirmoqda. Mazkur maqolaning dolzarbligi shundaki, unda borliq va ong o'rtasidagi dialektik munosabat zamonaviy sharoitda qayta tahlil qilinadi hamda ularning o'zaro bog'liqligi yangi falsafiy yondashuvlar asosida ochib beriladi. Tadqiqotning maqsadi borliq va ong kategoriyalarining o'zaro aloqadorligini chuqur o'rganish, ularning dialektik birligini ilmiy asoslash va zamonaviy jamiyat rivojida tutgan o'rnini aniqlashdan iborat.

Materiallar va metodlar

Mazkur tadqiqot borliq va ong o'rtasidagi dialektik birlikni o'rganishga qaratilgan bo'lib, unda falsafiy bilishning nazariy va metodologik yondashuvlari asos qilib olindi. Tadqiqotning metodologik bazasini klassik va zamonaviy falsafiy konsepsiyalar tashkil etadi. Xususan, ontologik va gnoseologik yondashuvlar orqali borliq va ong kategoriyalarining mohiyati, ularning o'zaro munosabati hamda rivojlanish qonuniyatlari tahlil qilindi. Tadqiqot materiali sifatida qadimgi yunon falsafasi, Sharq mutafakkirlarining qarashlari, Yangi davr falsafasi hamda zamonaviy falsafiy yo'nalishlarga oid ilmiy manbalar o'rganildi va umumlashtirildi. Shuningdek, borliq va ong muammosiga doir ilmiy maqolalar, monografiyalar va falsafiy asarlar qiyosiy tahlil asosida ko'rib chiqildi. Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi: Dialektik metod – borliq va ongning o'zaro bog'liqligi, qarama-qarshiliklar birligi va rivojlanish jarayonini aniqlashda asosiy metod sifatida qo'llanildi. Tarixiy-falsafiy metod – turli davrlarda borliq va ong muammosiga berilgan talqinlarni o'rganish va ularning evolyutsiyasini tahlil qilishda ishlatildi. Qiyosiy (komparativ) metod – idealistik va materialistik yondashuvlarni taqqoslash orqali ularning o'xshash va farqli jihatlari aniqlashtirildi. Tahliliy metod – asosiy tushunchalar (borliq, ong, tafakkur, mavjudlik) mazmunini ochib berish va ularni tizimlashtirishda qo'llanildi. Sintez metodi – turli nazariy qarashlarni umumlashtirish orqali yagona konseptual xulosaga kelish imkonini berdi. Mazkur metodlar majmui tadqiqotning ilmiy asoslanganligini ta'minlab, borliq va ong o'rtasidagi dialektik birlikni har tomonlama yoritishga xizmat qildi.

Natijalar

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, borliq va ong o'rtasidagi munosabatni bir tomonlama talqin qilish (faqat materialistik yoki faqat idealistik) ushbu murakkab muammoning to'liq mohiyatini ochib bera olmaydi. Dialektik yondashuv esa borliq va ongni o'zaro bog'liq va bir-birini taqozo etuvchi kategoriyalar sifatida tushunishga imkon yaratadi. O'rganishlar natijasida quyidagi ilmiy xulosalar shakllantirildi: Borliq ongdan mustaqil ravishda mavjud bo'lsa-da, u inson ongida aks etish orqali ijtimoiy

ahamiyat kasb etadi. Ong esa borliqning oddiy aks ettiruvchisi emas, balki uni qayta ishlovchi, mazmunan boyituvchi faol jarayondir. Inson tafakkuri borliqni faqat passiv qabul qilmaydi, balki uni anglash, baholash va o'zgartirish jarayonida faol ishtirok etadi. Zamonaviy axborot va raqamli texnologiyalar inson ongining shakllanishiga yangi omil sifatida ta'sir ko'rsatib, borliqni idrok etish shakllarini kengaytirmoqda. Borliq va ong o'rtasidagi dialektik birlik ijtimoiy ong shakllari (ilm-fan, madaniyat, axloq) orqali yanada murakkablashib, yangi sifat bosqichlariga ko'tarilmoqda.

Muhokama

Olingan natijalar falsafa tarixida shakllangan asosiy konsepsiyalar bilan uyg'un holda tahlil qilindi. Xususan, klassik falsafada borliq va ong o'rtasidagi qarama-qarshilik ko'proq birini ustun qo'yish orqali hal etilgan bo'lsa, zamonaviy falsafiy yondashuvlar ushbu muammoni integrativ tarzda ko'rib chiqishga intiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, dialektik yondashuv borliq va ong o'rtasidagi munosabatni eng to'liq va izchil tushuntirib bera oladi. Chunki bu yondashuv ularni qarama-qarshi emas, balki o'zaro bog'liq va bir-birini to'ldiruvchi hodisalar sifatida talqin qiladi. Biroq muhokama jarayonida ayrim muammoli jihatlar ham aniqlandi. Jumladan, zamonaviy texnologiyalar ta'sirida inson ongining sun'iy ravishda shakllanishi, virtual borliqning kengayishi va real voqelik bilan o'zaro nisbatining o'zgarishi yangi falsafiy savollarni yuzaga keltirmoqda. Bu esa borliq va ong o'rtasidagi an'anaviy tushunchalarni qayta ko'rib chiqishni talab etadi.

Xulosa

Mazkur tadqiqot natijasida borliq va ong o'rtasidagi munosabatni bir tomonlama emas, balki dialektik birlikda o'rganish zarurligi ilmiy jihatdan asoslab berildi. Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, borliq va ong bir-biridan mustaqil holda mavjud bo'lishi bilan birga, ular o'zaro uzviy bog'langan va bir-birini to'ldiruvchi kategoriyalar hisoblanadi. Borliq ong uchun obyektiv asos vazifasini bajarsa, ong esa borliqni anglash, aks ettirish va qayta shakllantirish orqali faol rol o'ynaydi. Shuningdek, zamonaviy ijtimoiy va texnologik rivojlanish sharoitida ongning yangi shakllari yuzaga kelayotgani, bu esa borliqni idrok etish jarayonining murakkablashuviga olib kelayotgani aniqlandi. Ayniqsa, raqamli muhit, virtual reallik va sun'iy intellektning rivojlanishi borliq va ong o'rtasidagi an'anaviy chegaralarning nisbiylashuviga sabab bo'lmoqda. Tadqiqot natijalari asosida quyidagi xulosalarga kelindi: borliq va ong dialektik birlikda rivojlanadi va bir-birisiz to'liq tushunib bo'lmaydi; ong faqat aks ettiruvchi emas, balki faol o'zgartiruvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi; zamonaviy sharoitda borliqni anglash jarayoni yangi falsafiy yondashuvlarni talab etadi; inson tafakkurining rivojlanishi ijtimoiy, madaniy va texnologik omillar bilan bevosita bog'liqdir. Umuman olganda, borliq va ong o'rtasidagi dialektik birlikni chuqur o'rganish nafaqat

falsafiy bilimlarni boyitadi, balki insonning o‘zini va atrof-muhitni anglash jarayonini yanada mukammallashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Aristotle. *Metaphysics*. – Classical philosophical treatise.
2. René Descartes. *Meditations on First Philosophy*. – Cambridge University Press.
3. Immanuel Kant. *Critique of Pure Reason*. – Oxford University Press.
4. Georg Wilhelm Friedrich Hegel. *Phenomenology of Spirit*. – Oxford University Press.
5. Karl Marx va Friedrich Engels. *The German Ideology*. – Progress Publishers.
6. Martin Heidegger. *Being and Time*. – Harper & Row.
7. Jean-Paul Sartre. *Being and Nothingness*. – Routledge.
8. World Health Organization. *Global reports on human cognition and development*. 2022.
9. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. *Falsafa fanidan o‘quv qo‘llanmalar*. Toshkent, 2021.
10. *Zamonaviy falsafa va ijtimoiy tafakkurga oid ilmiy maqolalar to‘plami*. Toshkent, 2023